

OT SO‘Z TURKUMINI O‘RGANISHDA QO‘LLANILADIGAN KO‘RGAZMALAR

*Toshkent Gumanitar fanlar universiteti 2-kurs talabasi
Yuldasheva Gulxumor Xalmuratovna*

Annotatsiya: Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ot so‘z turkumini o‘rgatishda qo‘llaniladigan ko‘rgazmali vositalardan foydalanish usullari bilan tanishtirish, har xil interfaol metodlar orqali mavzuni oson o‘zlashtirish usullari bilan tanishtirish.

Kalit so‘zlar: So‘z, gap, ot, ko‘rgazma, vosita, so‘roq, interfaol, metod, bilim, ko‘nikma, malaka, kompetensiya.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ot so‘z turkumiga o‘rgatish jarayoni savodga o‘rgatishdan boshlanadi. Bu davrda “Alifbe” kitobidagi harflarga moslab berilgan rasmlarga to‘g‘ri savol berib o‘rgatishdan boshlanadi: bu nima?, bu kim?, bular nimalar?, bular kimlar? O‘quvchilar shaxs, narsa, sabzavot, meva, kiyim-kechaklar nomlarini va ularga so‘roq berishga o‘rgatiladi.

Ushbu jarayonda o‘quvchilarni guruhlarga bo‘lib, “Mevalar” guruhi, “Sabzavotlar” guruhi, “Kiyimlar” guruhi tarzida tayyorlab qo‘yilgan rasmlar ko‘rgazma orqali rasmlarni ajratishni o‘rgatish ham samarali bo‘ladi.

„Ot“ mavzusini o‘rganish tizimi maqsadga yo‘naltirilgan jarayon bo‘lib, bunda shu so‘z turkumining umumlashtirilgan ma‘nosi va grammatik belgilari aniq izchillikda, bir-biri bilan ilmiy asoslangan bog‘liqlikda o‘rganiladi, shuningdek, otdan nutqda to‘g‘ri foydalanish va to‘g‘ri yozish malakasini shakllantirish maqsadida bajariladigan mashqlar asta murakkablashtira boriladi. Til hodisasi sifatida otning xususiyatlari, uni o‘rganish vazifalari, o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, har bir sinf uchun material hajmi, ularni o‘rganish izchilligi belgilangan.

Boshlang‘ich sinflarda otni o‘rganish vazifalari. 1),ot“ haqidagi grammatik tushunchani shakllantirish; 2) kim? so‘rog‘iga javob bo‘lgan (shaxs bildirgan) otlardan nima? so‘rog‘iga javob bo‘lgan (narsa, hayvon, jonivor va boshqalarni bildirgan) otlarni farqlash ko‘nikmasini hosil qilish; 3) kishilarning familiyasi, ismi, otasining ismi, hayvonlarga qo‘yilgan nomlar va geografik nomlarni bosh harf bilan yozish ko‘nikmasini shakllantirish; 4) otlarda son (otning birlik va ko‘plikda qo‘llanishi) bilan tanishtirish; 5) otlarni egalik qo‘shimchalari bilan to‘g‘ri qo‘llash ko‘nikmasini shakllantirish; 6) otlarning kelishiklar bilan turlanishi va kelishik qo‘shimchalarining yozilishi haqida malaka hosil qilish; 7) o‘quvchilar lug‘atini yangi

otlar bilan boyitish va ulardan nutqda aniq, o'rinli foydalanish malakasini o'stirish; 8) so'zlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirishni bilish. Bu vazifalarning har biri alohida emas, balki bir-biri bilan o'zaro bog'liq holda hal etiladi.

Shu bilan birga, „Ot“ mavzusini o'rganishning muayyan bosqichida bajarish lozim bo'lgan bir vazifani hal qilishga ko'proq ahamiyat beriladi. Masalan, 1-2-sinflarda so'z turkumi sifatida otning belgilari (nimani bildirishi, so'roqlari) o'rganiladi.

2-sinfda otlarga so'roq berishni o'rgatayotganda o'qituvchi xattaxtani uch qismga ajratib, birinchi qismiga kim? so'rog'ini, ikkinchi qismiga nima? so'rog'ini, uchinchi qismiga esa qayer? so'rog'ini yozadi. O'quvchilarni ham uch guruhga ajratadi va har bir guruh xattaxtadagi bir so'roqqa javob bo'luvchi so'zlarni belgilangan vaqt davomida topib yozadilar. Baholashda o'qituvchi so'zlarning soni, imlo xatosi, so'zlarning sodda yoki murakkabligiga qarab uchala guruhni ham rag'batlantirishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu metod vaqtdan yutish, har bir o'quvchining darsda faol ishtirokini ta'minlash, o'quvchilarni baravariga rag'batlantirish va mavzuni mustahkamlashda samara beradi.

3-sinfda esa otga atama beriladi, birlik va ko'plikda qo'llanishini o'zlashtirishga ahamiyat beriladi. Otlarning birlik va ko'plik shakllarini o'rgatishda ko'plik qo'shimchasi -lar qo'shilmasdan ham ko'plik ma'nosini anglatuvchi so'zlarni mustaqil o'zlari topib belgilangan vaqt ichida daftarlariga yozish aytiladi. Berilgan vaqt tugagach baravariga hamma yozgan so'zlarini o'qiydi va alohida o'qish ham amalga oshiriladi. O'qituvchi har bir o'quvchining yozgan so'zlari ma'nosini qoida asosida tushuntirib beradi. Bu metod orqali o'quvchilar fikrlashi, so'z boyligi tekshiriladi.

4-sinfda otning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi, kelishiklar bilan turlanishi va kelishik qo'shimchalarining yozilishini o'rganishga e'tibor qaratiladi. O'quvchilarning nutqi va tafakkurini o'stirish vazifasi esa mavzuni o'rganishning barcha bosqichlarida hal qilinadi. Grammatik materialni o'rganish va orfografik malaka hosil qilishning butun jarayoni o'quvchilar lug'atini boyitishga, bog'lanishli nutq malakalari va fikrlash qobiliyatlarini o'stirishga qaratiladi. So'z turkumi sifatida ot muayyan leksik ma'nolari va grammatik belgilari bilan ajralib turadi. Barcha otlarning umumiy leksik ma'nosi shaxs va narsani ifodalash hisoblanadi. Ot nutqda sifat, son, olmosh, fe'l bilan birika oladi.

Otning ma'nolari va grammatik belgilari xiyla murakkab, shuning uchun ham ot haqidagi bilim o'quvchilarda amaliy vazifalarni bajarish jarayonida asta shakllantira boriladi.

4-sinfda kelishiklar bilan turlanishi va kelishik qo'shimchalarining yozilishini o'rganishda mavzuni mustahkamlash maqsadida o'qituvchi o'z fantaziyasidan kelib chiqqan holda kelishiklar yashiringan xarita chizib, xaritaga kelishiklar so'rog'iga javob bo'luvchi predmetlar rasmini tushurib, savollarga to'g'ri javob berilsa xazina yashiringan joyga yetib borilishi aytiladi. Tabiiyki, o'quvchilar "xazina" so'zini eshitgach yo'lni to'g'ri topishga astoyidil harakat qilishadi va shu tariqa barcha o'quvchilar darsda faol bo'lishga jalb qilinadi.

Tushunchani ko'rgazmali o'rganish. Tushunchani shakllantirishning turli bosqichida ko'rgazmalilikdan foydalanish katta ahamiyatga ega. Tushuncha belgilari bilan tanishtirishning boshlang'ich bosqichida ko'rgazmalilikdan o'rganiladigan hodisaning belgilarini nutqda aniq ko'rsatish maqsadida foydalaniladi. Til tushunchalarini shakllantirishda foydalaniladigan ko'rgazmali vositalarning o'ziga xos xususiyati o'rganiladigan obyekt hisoblangan so'z, so'z birikmasi, gap, gap bo'lagi va boshqalarga mos bo'ladi. Shunday ekan, ko'rgazmali vositalarga jadval, chizma, biror predmet, uning rasmi bilan bir qatorda til materialning o'zi ham kiradi. Tanlangan matnlar, alohida so'z va gaplarda o'rganilayotgan hodisa aniq va lo'nda berilgan, nutqiy vazifasi va grammatik xususiyati ravshan ko'rsatilgan bo'lishi kerak. Bu ichki ko'rgazmalilik o'quvchilarga tushuncha belgilarini mavhumlashtirish, o'rganilayotgan hodisani biror tomondan o'xshashi bo'lgan boshqa hodisalar orasidan topish imkonini beradi.

Inson eshitganidan ko'ra ko'rgan narsasini ko'proq eslab qoladi. Shu boisdan dars jarayonida ko'proq ko'rgazmali vositalar orqali interfaol metodlardan foydalanish bilim, malaka, ko'nikma hamda kompetensiyaning yaxshiroq va tezroq shakllanishida katta ahamiyatga ega. Qolaversa, bunday metodlar o'quvchilarni hamjihatlilik, o'zaro fikr almashinish, birovning fikrini hurmat qilish, bir-birini eshita olishga va jamoa bo'lib ishlashga o'rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. K.Qosimova, S.Matchonov, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev. Ona tili o'qitish metodikasi — T.: «NOSHIR», - 2009. 248-251-betlar.
2. T. G'afforov va boshqalar, Ona tili 1-sinf. T. "Sharq" 2017-yil
3. K. Qosimova va boshqalar, Ona tili 2-sinf. T. "Cho'lpon" 2018-yil